

A kölcsönös megismerés és megbecsülés szolgálatában

Demény Lajos izig-vérig marxista történész, a múltat — pontosabban a középkort, főként a XV—XVIII. századot — kutató tudós. A bukaresti Nicolae Iorga Történeti Intézet osztályvezetője, főkutató, a hazai Politika- és Társadalomtudományi Akadémia levelező tagja, valamint a Nemzetközi Cirillbetűs Könyv- és Nyomdatörténeti Társaság tagja. Eddig közel száz tudományos értekezés, szakdolgozat, cikk (nemegyszer lapunk hasábjain is), előszó és jó néhány — részint társszerzővel készített — monográfia tette ismertté nevét, bel- és külföldön egyaránt. Kitűnő előadó, élvezetes elbeszélő. Magáról mégis — még szűkebb baráti körben is — csak nagyon ritkán vall. Holott életútja, érdeklődési körének, pályájának alakulása nem egy olyan vonatkozást rejthet, amelyről talán érdekes is, hasznos is lenne szólni. Különösképpen most, amikor bizonyára önmaga is visszapillant, felmér, összegez, hisz hetek választják el egy nagyon személyes, jelentős évfordulótól: rövidesen ötvenedik életévét tölti.

— *Beszélgetésünkre készülve, kellemes feladat volt átolvasni írásait. S most, amikor a művek szerzőjét szeretnők szóra bírni, szinte önkéntelenül a közismert, babitsi képre gondolunk, amely az egyes ember jelene, múltja és jövője közötti szerves összefüggést vetíti elénk: „a fa nedvei is (bár a legfelső, friss ágacska fog épülni belőlük, a lombkorona csúcán) keresztül kell hogy szivároгjanak talajon, törzsen, gyökereken: és mindenünnen hoznak valamit. Csupa régiből nő az új ág is.” Hadd érdeklődjünk most mi is ilyen értelemben „talaj, törzs, gyökerek” iránt.*

— Nehezebb a tulajdonképpeni kezdetekről beszélni. A tudományos munkába beépül mindaz, amit a tanulóévek során az ember felhalmoz, amit magával hoz. A kislüpfői falusi elemi után, mivel nemigen tartottak alkalmasnak a mezei munkára, vézna gyermek voltam, no meg odahaza a legkisebb is, viszont szívesen olvastam, tanultam, úgy döntött a család, hadd tanuljak kedvem szerint, lássuk, mire viszem. Így következtek sorra diákéveim főbb állomásai: a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban a tanítóképző 1939-től, majd a régi gimnázium, a marosvásárhelyi volt Református Kollégium és az ugyancsak vásárhelyi Állami Tanítóképző. Egyetemi tanulmányaimat a kolozsvári Bolyai Tudományegyetemen kezdem, történelem és magyar nyelv és irodalom szakon. Tanáraink, mint például Jakó Zsigmond, Gaál Gábor, Balogh Edgár, Szabó T. Attila, Jancsó Elemér, Bíró Vencel — hogy csak a legnevezetesebbeket említsém — önálló munkára, rendszeres könyvtárba járásra neveltek. Jakó Zsigmond professzor már az első esztendőben a levéltár felé irányított, mondhatni kellő szigorral és nagy türelemmel „edzett”. Még az a szerencse ért, hogy 1948—49-ben Kelemen Lajos mellett inaszkodhattam. Ilyen alapozás után egyetemi tanulmányaimat Szverdlovszkban, majd a leningrádi Tudományegyetem egyetemes középkori tanszékén folytattam és fejeztem be. Itt szereztem kandidátusi diplomát is 1956-ban. Tanáraink között volt E. V. Tarlé, akit fölösleges „bemutatnom”, aztán a közel-keleti ókor európai híré kutatója, V. V. Sztruve, a nagy bizantinológus M. V. Levcsenko, a francia abszolutizmus nemzetközi viszonylatban is elismert kutatója, A. D. Ljubljinszkája, a neves középkorász O. L. Veinstein, az olasz felvilágosodás szakértője, M. A. Gukovszkij, az orosz feudalizmus egyik igen tekintélyes kutatója, V. V. Mavrogyin.

— *Ennyi kitűnő tanár, tudós hatása alatt nem lehetett könnyű tárgykört választani, amely aztán süllypontja s egyben próbaköve is legyen a tudományos munkának.*

— A szárnnybontás az egyetemi tudományos diákkörben kezdődött, 1953-ban. Itt mutattam be első dolgozatom, amely 1954-ben meg is jelent. Az egyetemen a feudalizmus kori Európa parasztfelkeléseihez gyűjtöttem anyagot, mindenekelött a XIV—XV. századi parasztháborúk érdekelték. Így jutottam el — a Cseh Akadémia meghívására — az 1954 őszen megrendezett nemzetközi vitára, melynek tárgya az európai parasztháborúk és a huszita mozgalom európai visszhangja volt. A prágai nemzetközi történetstálálkozóra Pataki József kolozsvári egyetemi tanár-

ral közösen készített dolgozattal mentem. Ez előbb magyarul jelent meg a Bolyai Tudományegyetem tízéves fennállása alkalmából 1955-ben kiadott évkönyvben, majd cseh nyelven Prágában. Hosszú éveken át — még kandidátusi disszertációm megvédése után is — az európai parasztfelkelések foglalkoztattak, főként az 1437—1438-as Budai Nagy Antal vezette erdélyi parasztháború.

— *Az 1960-ban közzétett monográfia hazai magyar nyelvű tudományos könyvkiadásunknak egyik legnagyobb visszhangot kiváltó sikere lett.*

— S egyben kutatásaim első szakaszának záróköve. Hisz csaknem tíz évig tartó kutatás eredményeként írtam meg és adtam ki több tanulmány után ezt *Az 1437—38-as bábolnai népi felkelés* című monográfiát. Ha most kellene megítélnem, mi az, ami akkori munkásságomból maradandónak bizonyult, mi állta ki az idő próbáját, azt említeném meg, hogy 1959-ben, levéltári kutatásaim során sikerült megtalálnom a budapesti Magyar Országos Levéltárban a felkelt erdélyi jobbágyok és a nemesség között 1437-ben megkötött két egyezség szövegét tartalmazó eredeti okleveleket.

— *Erről annak idején rövid tájékoztatót közölt a Korunkban.*

— Fölmerülhet a kérdés, miért tartom ezt annyira fontosnak, hiszen a két egyezség szövegét kiadták még a múlt században. Csakhogy a múlt századi magyar és román forráskiadványokba rengeteg hiba csúszott. Méghozzá olyan természetűek, hogy egyes kutatók már-már hangoztatni kezdték — s bizony nem minden alap nélkül —, hogy az egyezségeket magukba foglaló oklevelek tulajdonképpen későbbi hamisítványok. Így maga a felkelés ténye is kérdésessé kezdett válni. A gyanú élt, noha senki sem irta le így. De jogosan merült fel, hogy vajon tényleg akkora méreteket öltött-e a felkelés, vajon tényleg együttesen küzdöttek a román és magyar jobbágyok Bábolna hegyén, végső soron volt-e egyáltalán csata Bábolnán, ha az első egyezség, amelyben megemlítik, csupán későbbi hamisítvány? Szóval egész kutatásom értelme függött attól, hogy előkerülnek-e az eredeti szövegek a két egyezségről. Persze, nem én voltam az első, aki kereste őket. A felzabادلás után mind román, mind magyar történészek már előltem is kutatták, mégpedig olyanok is, akik nálam, akkor kezdő kutatónál nagyobb tapasztalattal, felkészültséggel és tudással rendelkeztek. 1959 tavaszán egy kéthetes budapesti kiszállás alkalmával találtam meg a két eredeti oklevelet. Meggyőződhettem, hogy a vitatott szövegkiadás tulajdonképpen nem is az eredeti, hanem XVIII. századi hibás másolatok alapján történt. A kifogásolt részek mind-mind az átírás, másolás és kiadás hibáiból eredtek. Ezzel egy csapásra bebizonyosodott, hogy történelmi tény a felkelés. Egyébként nemcsak azért sorolom ezt akkori legfontosabb eredményeim közé, mert ilyenkor a kutató élménye rendkívüli, hanem azért is, mert a felkelés további kutatói most már erre a biztos alapra építhetnek. Ezért kért aztán fel 1960-ban a Romániai Történészek Társasága, hogy a Stockholmban rendezett nemzetközi történész világtalálkozó tiszteletére készült kötetbe írjak rövid beszámolót erről német nyelven.

— *Említette, hogy 1960 egyben első pályaszakaszának záró éve.*

— Ezután majdnem egy egész évtizedre elkanarodtam a parasztfelkelések kutatásától.

— *Úgy hírlett pedig, hogy Az 1437—38-as bábolnai népi felkelés után újabb monográfiát készül írni.*

— Sok minden játszott szerepet abban, hogy a tervbe vett Dózsa-monográfia megírásáról lemondjak. Nem úgy alakultak a munkakörülményeim, hogy fejlődtem e nagy fába vághattam volna. Ez a téma hosszú külföldi levéltári és könyvtári kutatást igényelt volna. S amikor megtudtam, hogy a munkát már alapjában véve mások el is végezték, s az eredmények várhatóak, végleg lemondtam a Dózsa-monográfiáról. Szerencsés véletlen folytán újra Jakó Zsigmond, volt professzorom felé kanarodott az utam. Felkérésére 1964-ben Leningrádban egy XVI. századi szebeni nyomtatványt tanulmányoztam át. Így fokozatosan rátértem a román cirillbetűs nyomtatványok, a XVI—XVII. századbéli román könyv- és művelődéstörténet kutatására. Leningrádban ugyanis átnéztem az egész európai XVI. századi cirillbetűs nyomdászati történetét, és a neves nyomdátörténésszel, A. S. Ljubljinsz-kijjal együtt láttam hozzá feldolgozásukhoz. Az eredmények engem is megleptek. Sikerült felfedeznem, datálnom az első román nyelvű nyomtatványt, amelyet tizenkét évvel az eddig ismert Coresi-nyomtatványok előtt adtak ki Szebenben. (Erről is írtam annak idején a *Korunkban*.) Kiadója Filip Moldoveanul alias Philippus Pictor vagy Maler volt. Aztán Bulgáriában, Bécsben, Moszkvában és Leningrádban folytatott kutatásaim során újabb, eddig ismeretlen Coresi- meg Lőrinc-nyomtatványokat leltem, datáltam. Így sikerült többek között azt is bebizonyítanom, hogy 1573-ban létesült az első bukaresti nyomda Lavrentie szerzetes („Jeromonah“) és tanítványa, Jovan vezetése alatt. Az előzetes kutatások szerint

úgy tudták, hogy Bukarestben alig 1678-ban alapult az első nyomda. Leningrádban és a bulgáriai Szvistovban megtaláltam két példányát annak az ószláv nyelvű nyomtatványnak, melynek kolofonja elmondja, mikor és hogyan alapított nyomdát a bukaresti Plumbuita kolostorban az említett Lavrentie.

— *Úgy hisszük, ez a felfedezés is a maradandó eredmények sorát gyarapította. Nagy élmény lehetett a nyomdaalapítás körülményeiről beszámoló epilógus lapjait végül is hiánytalanul, szótágilleszkedésnyi pontossággal fellelni, méghozzá két különböző országban. És bizonyára csak fokozta a sikerélményt, hogy mindaz, amit a korábban vizsgált leningrádi szövegtörödédek alapján közölt tanulmányában feltételezett, az a teljes szöveg birtokában, amint az újabb tanulmány hírül adta, egészében helyesnek bizonyult.*

— Valóban így volt. De jelentősebbnek tartom, hogy Jakó Zsigmond professzor s a mi kutatásaink nyomán lényegesen módosultak eddigi ismereteink a XVI. századi cirillbetűs román nyomdászat és könyvtörténet terén. A legfontosabb pedig az, hogy e kutatások kapcsán új módszerek honosodtak meg. Ilyen a vízjelek vizsgálata radioaktív fényképezés segítségével, a nyomdászati és könyvdiszítési sajátosságok repertóriumának összeállítása, mely előrehaladott állapotban van. Ezekre a kutatásokra a nemzetközi tudományos szakvélemény is felfigyelt. Ami az én munkámat illeti, eredményeivel a szovjet, bolgár, magyarországi és amerikai szakfolyóiratok foglalkoztak — elég részletesen. 1965-ben a bécsi nemzetközi történetész világkongresszuson, majd az 1970-ben Moszkvában tartott világkongresszuson esett szó róluk. 1973-ban a *Szrednie Veka* című szovjet folyóirat felkérésére bő, átfogó beszámolót készítettem. Az erdélyi XVI. századi cirillbetűs román nyomtatványok moszkvai és leningrádi könyvtárakban, levéltárakban és múzeumokban végzett kutatásáról jelenleg Magyarországon van sajtó alatt egy alapos ismertetésünk. Idehaza több mint huszonöt tanulmányban irtam hazai és külföldi kutatásaim eredményeiről. Természetes, hogy a XVI. századi nyomtatott cirillika-kutatás fellendüléséhez ezek is hozzájárultak, annál is inkább, mert hazai könyvtárainkban elég nagy példányszámban találhatóak szerb, velencei, prágai, krakkói, vilnai, moszkvai XVI. századi nyomtatványok, közülük nem egy ritkaságzásamba megy.

— *Nemzetközi viszonylatban is nagy lehet irántuk az érdeklődés.*

— Hogyne. 1966-ban felkértek, hogy a Szófiában megrendezett első délkelet-európai nemzetközi kongresszuson számoljak be a nyomtatott cirillika-kutatásunk új módszereiről, és tegyek javaslatokat a nemzetközi együttműködés tervével kapcsolatban. Hasonló elgondolással lépett fel az oxfordi egyetem neves szlavistája, John Simmons professzor is. Így született meg kezdeményezésére az európai szlavisták azon albizottsága, amely az európai cirillbetűs nyomtatványok átfogó katalógusának összeállítását tűzte ki célul.

— *Ekkoriban lett a Nemzetközi Cirillbetűs Könyv- és Nyomdatörténeti Társaság tagja?*

— Igen. 1967-ben meghívtak az oxfordi egyetem rendezte VIII. nemzetközi papírtörténeti kongresszusra, ahol a vízjelkutatás új módszereiről tartottam előadást, a vízjelkatalógusok kidolgozásának és kiadásának új módszerét javasoltam. Meg vagyok győződve, hogy közel az idő, amikor ez a kiadási módszer általánossá válik: a modern technika mindinkább segítségünkre jön. Nagyjából ezek lennének tehát annak a hét esztendőnek, nevezhetnők második pályaszakasznak is, az említésre méltóbb eseményei, amely főként a XVI—XVII. századbeli román könyv- és művelődéstörténeti kutatásokra irányult.

— *És még egy fontos, eseményszámba menő eredmény: az Evangheliarum slavo-román de la Sibiu 1551—1553 című, az első román nyelvű nyomtatványt ismertető részletes monográfia, amelyet Emil Petrovici akadémikussal együtt készítettek kiadásra.*

— Sok szép emlék fűz Emil Petrovici-hoz. Ez volt utolsó, sajnos, befejezetlenül maradt tanulmánya... De ha társszerzővel kiadott monográfiáról esett szó, meg kell említenem, hogy a hatvanas évek végén a művelődéstörténeti kutatásokkal párhuzamosan ismét foglalkoztatni kezdett a parasztságtörténet. Demény Lídia és Nicolae Stoicescu történészekkel együtt könyvet irtunk az 1655-ös havasalföldi felkelésről, majd Paul Cernovodeanu kutató kollégámmal együtt kötetet állítottunk össze Erdély, Havasalföld és Moldva kapcsolatairól Angliával a XVI—XVIII. században. Ebben én olyan témákat ismertettem, mint Bethlen Gábor harmincéves háborúban való részvételének angol szálai, az angol forradalom visszhangja Erdélyben, a II. Rákóczi György és Oliver Cromwell közötti kapcsolatok stb.

— *Ezek az utóbbi témák munkássága új fejezetét jelzik.*

— Valóban, 1974-ben jelent meg ez a kötet. De már 1971-től a hazai nemzetiségű történet felé vitt a kutatás. Természetesen érdeklődésnek megfelelően a hazai magyarság XVI—XVII. századi története felé. Azóta is ezzel a témakörrel

foglalkozom, a székelyek XVI—XVII. századi történetével, az erdélyi XVII. századbeli magyar könyvnyomtatás egyes kérdéseivel. Egyébként, mint ismeretes, pártunk főtitkára utasítása nyomán 1971-ben nemzetiségértörténeti osztály létesült a Nicolae Iorga Történeti Intézetben. Azt az igényes feladatot kaptam, hogy lássam el ennek irányítását. Így kezdődött kutatómunkám harmadik szakasza. A felelősség teljes tudatában kikértem a szakemberek véleményét, tanácsát.

— *A tervekről még az év őszén beszámolt a Korunk hasábjain.*

— Lassan ugyan, de kezdenek megvalósulni. Nemrég megjelent magyar nyelven is a magyar nemzetiség történetét és a román néppel való testvéri együttműködését tárgyaló tanulmánygyűjtemény első kötete. A *Székely Oklevéltár* új sorozatának is elkészült az első kötete, Pataki József kolozsvári egyetemi tanár segítségével. Magam is bekapcsolódva a székely történelem kutatásába, 1975-ben két részletes tanulmányt írtam a székelyek és Mihai vajda együttműködéséről románul; magyar nyelvű kiadásukat előkészítettem, át is adtam a Kriterion Könyvkiadónak. Népszerűsítő könyvecskét írtam a XVI. század második felében lezajlott székely felkelésekről a Politikai Könyvkiadó Nemzetiségi Osztályának megbízásából. Rövidesen ez is kapható lesz. Benkő Samu segítségével tanulmánykötetet szerkesztettünk az 1595—1596. évi székely felkelésről. Ez az Akadémiai Könyvkiadó gondozásában jelenik majd meg. Ebben az esetben is magyar, román és német történészek közös munkájáról van szó. Rám hárult az a feladat, hogy a felkelés eseményeiről, lefolyásáról részletes tanulmányban, mintegy hetven oldalon, számoljak be. Szintén az utóbbi években részt vettem a Politikai Könyvkiadó kezdeményezte *Testamentum* sorozat szerkesztésében. A Bitay Ödön által sikerrel indított sorozat 1973—1974-ben tapasztalt megtorpanásán már túl vagyunk. Megnőtt iránta az érdeklődés mind a szakemberek, mind az olvasóközönség részéről. Az idei termés különösen gazdagnak mutatkozik, s ez nem véletlen. Ezen a téren is mind fokozottabban érezteti hatását pártunk nemzeti politikája.

— *Győzők-e majd hosszú távon a szakemberek, kutatók a ritmust, lépést tudnak-e tartani a megéltélt kiadói tevékenységgel?*

— Éppen a megnövekedett igények függvényeként jelentkezik még sürgetőbben néhány megoldásra váró probléma. Ezek közé sorolnám mindenekelőtt a nemzetiségértörténeti kádereképzés tökéletesítését. Az oktatásban is nagyobb helyet kellene biztosítani a nemzetiségértörténetnek, s e szempontból tankönyveink felülvizsgálására lenne szükség. Mindez a jobb önismeret, a kölcsönös megismerés és megbecsülés ügyét szolgálná. Javasolnám, hogy a *Korunk* szerkesztősége rendezzen eszmecsere-t a kérdéssről, amelyen magyar nemzetiségű történészeink mondanák el véleményüket.

— *A testvéri együttműködésről sokszor írt, többnyire konkrét történelmi események kapcsán ismertette egyik vagy másik vonatkozást. Amikor azonban most júniusban a fővárosban a Ștefan Gheorghiu Akadémián a Politikai Tudományok és a Nemzeti Kérdés Tanulmányi Intézete kerekasztal-értekezletet tartott a nemzet szerepéről a mi világunkban, élénk érdeklődést váltott ki hozzászólása. Elis-mételné-e a főbb gondolatokat?*

— Az együttélő nemzetiségek történetének alapvető sajátossága, hogy szerves része hazánk történetének, szorosan kötődik ehhez a területhez, és alakulása elválaszthatatlan a román nép történelmétől. E sajátosság mellőzése megakadályozná a nemzetiségek történelmi múltjának megértését, mint ahogy szegényebbé, egyoldalúvá válna a román nép történelme is az itt élő magyar, német, szerb stb. lakosság utóbbi évezredben való jelenlétének és szerepének figyelmen kívül hagyásával. Éppen ezért az együttélő nemzetiségek történelmének szerves beillesztése hazánk történelmébe fontos követelmény. Hisz tény a közös történelem, a bennünket összekapcsoló múlt, az anyagi és szellemi értékek közös megteremtése, a szabadságvágy, a haladó törekvések közös kinyilvánítása, a közsákmányolók, hódítók ellen vívott hősi, elszánt küzdelem. Nyilván minden nemzetiség történelmének — akárcsak a román nép történelmének — megvannak a maga sajátos vonásai. Nemzeti entitásként való jelentkezésük nemcsak az anyanyelvhez oly szorosan kapcsolódó művelődéstörténetben nyilvánult meg, hanem a történelemalkotás minden vonatkozásában. Ennek a ténynek a tagadása vagy elhanyagolása megkérdőjelezná a nemzetiségek létét, hiszen egy történelmileg kialakult nemzeti entitás elképzelhetetlen múlt nélkül.

— *Amint a magyar nemzetiség történetét és a román néppel való testvériülését tárgyaló tanulmánykötet előszavában is hangsúlyozza, mindenekelőtt felvetődik az eredet kérdése.*

— S ehhez kapcsolódik hazánk területén a magyarok, szászok, svábok, zsidók stb. letelepedése a román nép mellé. Kétségtelen, hogy ebben a vonatkozásban minden egyes nemzetiség távoli múltja különböző jegeket mutat. Nem pusztán

időbeni eltolódásról van szó, a történelmi kronológia eltéréseiről — noha ennek is megvan a maga tagadhatatlan jelentősége —, hanem arról a sajátos módról, ahogyan végbement minden egyes népcsoport (ma nemzetiség) letelepedése, a román nép mellett, a közösség vált hazában. Minden nemzetiség, alakulása során, akárcsak a román nemzet, saját tudatát, illetőleg önismeretét is alakította, fejlesztette. Ugyanakkor minden egyes nemzetiség gyarapította saját kultúráját, nemegyszer jelentős, európai vagy éppen világhírű személyiségek révén. Az anyanyelv térhódítása az oktatásban, az irodalomban és a művészetben, általában a szellemi életben kétségkívül haladó tényező, s egyben a történelmi sajátosság lényeges eleme a nemzetiségek esetében is. Erdély történelmében főként az önálló fejedelemség korában több jelentős magyar vagy szász politikus került a figyelem középpontjába. Bethlen Gábor erdélyi fejedelem például nemcsak megszilárdította a központi hatalmat — erősítve ezzel az ország önkormányzatát —, hanem a Moldával és Havasalfölddel kötött szövetségi rendszerre támaszkodván, európai viszonylatban elérte, hogy az egymással szembenálló szomszédos birodalmak tiszteletben tartásuk országát.

Csakis marxista—leninista történelemszemlélet jellemezheti az együttélő nemzetiségek múltjának feltárását, elemzését, azzal az igénnyel, hogy ezt a kizsákmányolón és elnyomáson alapuló rendszerek vizsgálata során a társadalmi ellentmondások történelmeként, az osztályharcnak mint a történelmi haladás döntő tényezőjének a fényében ábrázoljuk. Hazánkban a marxista történetírásra hárul a feladat, hogy az együttélő nemzetiségek saját történelmét is kutassa, állítsa a kölcsönös megismerés, a kölcsönös megbecsülés szolgálatába, és gyümölcsöztesse az állampolgárok szocialista tudatformálásában, nemzetiségre való tekintet nélkül; ily módon értékesítve az együttélő nemzetiségek — mindmennyi nemzeti entitás — alakulásának, érvényesülésének egyik vonatkozását, járuljon hozzá annak a szilárd meggyőződésnek az elmélyítéséhez — amelyet mindannyian hiszünk és vallunk —, hogy közös hazánkhoz fűz a múltunk, ide kötnek gyökereink, és itt, csakis itt biztosított a jelenünk, a jövőnk. A történelem szándékos vagy szándékaltalan elferdítéseire, bárholon erednének is, a legjobb a tények válasza, s ezek oly nyilvánvalóan mellettünk szólnak, hogy semmiféle-fajta hamisítás, még ha a legügyesebben lenne is kieszelve, nem téveszthet meg bennünket.

— *Tanulmányai is a tények erejével bizonyítják, hogy az évszázadok során a nyelvű, etnikai hovatartozás kérdésének időnkénti kiéleződése mindig az elmélyülő politikai válságok jellegzetes tünete, függvénye volt.*

— Persze, a történelem nem csupán a közös küzdelmeket koronázó győzelmek diadalmenete. Az évszázados együttlét során voltak nehéz pillanatok, szomorú események is. Távol áll tőlünk, hogy idillikusan értelmezzük a történelmet, hisz mi sem lenne ártalmasabb, mint a múltba forduló illúzióteremtés. A kizsákmányolón alapuló rendszerek idején ellentmondások uralják a történelmet, s ezek kihatottak az évszázados egymás mellett élésre is. Az uralkodó osztályok gyakran szítottak viszályt osztályérdekből, hogy fenntarthassák uralmukat. Léteztek tehát nemzeti ellentétek is, melyeket végül szintén közösen, forradalmi harcban egyetülve sikerült leküzdeni, nemegyszer tragikus áldozatok árán. És ne feledjük, hogy közrejátszott még a terjeszkedő politika is, éppen az idegen uralmi terjeszkedés, amikor a *divide et impera* elve lett a kormányzás politikai jelmondata.

— *Szép hasonlattal világított rá pártunk főtikára arra, hogy miért is elengedhetetlen követelmény a múltat teljes egészében feltárni, ismertetni, amikor azt hangsúlyozta, hogy minden népnek úgy kell ismernie saját történelmét, mint a gyermeknek a szüleit.*

— Nekünk, romániai marxista történészeknek vezérfonalként szolgál az a rendkívül fontos útmutatás, amelyet Nicolae Ceaușescu elvtárs a politikai nevelés és szocialista művelődés kongresszusán elhangzott történelmi jelentőségű beszédében így fogalmazott meg: „A tömegek szocialista nevelésében saját történelmük ismerete fontos tényező a nép öntudatának fejlesztésében, mindannak megismerésében, ami haladó, igazán forradalmi volt múltjában, valamint annak, ami retrográd volt, és amit le kell küzdeni.“ Egyes-egyedül ezen a módon szolgálhatjuk valóban a szocialista tudatformálás nemes ügyét.

Lejegyezte Kopáncsi Ágnes